

Оксана Карліна

ЄВРЕЙСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Наукова література, яка висвітлює історію євреїв у Російській імперії, досить багата. Вона представлена як роботами, що з'явилися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Росії (І. Оршанський, Й. Гессен, Н. Голицин)¹, так і сучасними англійськими дослідженнями (С. Барон, М. Станіславський і Дж. Клієр)². Також варто згадати роботи польських і білоруських авторів³. Що ж стосується безпосередньо нашої теми, то питання демографії єврейської людності розглянуто в роботі Р. Мельвілля⁴.

Архівні матеріали складають солідну базу для дослідження життя єврейської громади в Центрально-Східній Європі. Це метричні книги (книги народжень, смерті, шлюбів і розлучень), які велися в рабінатах, матеріали органів російської адміністрації, які також займалися справами євреїв. На рівні губернії важливою апеляційною інстанцією була канцелярія генерал-губернатора. Тут намагалися отримати позитивне вирішення своїх справ як органи місцевого управління, так і окремі піддані. Серед різноманітних документів генерал-губернаторства знаходимо багато актів, що стосуються євреїв: найчастіше це були справи,

пов'язані з військовою службою, сплатою податків, отриманням паспортів тощо. Використовуючи у дослідженні джерела, що постали внаслідок діяльності російської адміністрації, треба пам'ятати, що вони виникли переважно як результат активності її чиновників, а також – з потреб тієї ж адміністрації. Аналізуючи різні статистичні й порівняльні матеріали, які безпосередньо впливали на життя євреїв, можна зробити висновок, що єврейські громади не були зацікавлені в поданні правдивих даних. Вони були переконані, що всі ці списки, відомості та рапорти їм не приносять користі.

Дослідник, який займається вивченням історії євреїв у Російській імперії, повинен пам'ятати, що образ, який вимальовується при аналізі джерел адміністративного походження, є лише частиною непростого єврейського світу в імперії, наповненою нерозв'язаними проблемами і складними стосунками. Прикладом може бути кількість рабінів, вказана у «Відомості про кількість єврейського населення, синагог, молитовних шкіл, училищ і осіб громадського управління Волинської губернії за 1849 рік», що була подана волинським губернатором

¹ Оршанский И.Г. Евреи в России. Очерки экономического и общественного быта русских евреев. – СПб., 1887; Гессен Й. Граф Игнатъев и «Временные правила». – СПб., 1905; Гессен Й. История еврейского народа в России. Т. 1, 2. – Пг., 1916–1917; Голицын Н.Н. История русского законодательства о евреях. – Т. 1. 1649–1825. – СПб., 1886; Гессен Й., Фридрих В. Сборник законодательных актов о евреях. – СПб., 1904.

² Baron S. The Russian Jews under Tsars and Soviets. – New York, 1979; Stanislawski M. Tsar Nicolas I and the Jews. The Transformation of the Jewish Society in Russia, 1825–1855. – Philadelphia, 1983; Klier J. Russia Gathers the Jews: The Origin of the Jewish Question in Russia 1772–1825. – New York, 1986. (Рос.: Дж. Д. Клиер. Россия собирает своих евреев: Происхождение еврейского вопроса в России. 1772–1825. – М.; Иерусалим, 2000).

³ Eisenbach A. Z dziejów ludności żydowskiej w Polsce w XVIII i XIX w. – Warszawa, 1983; Eisenbach A. Emancypacja Żydów na ziemiach polskich 1785–1870 na tle europejskim. – Warszawa, 1998; Penkalla A. Żydzi na terenie guberni radomskiej w latach 1815–1862. – Radom, 1991; Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina / Pod red. T. Radzika. – Lublin, 1995; Анищенко Й.К. Черта оседлости (Белорусская синагога в царствовании Екатерины II). – Минск, 1998; Йоффе Е.Г. Страницы истории евреев Беларуси. – Минск, 1996; Евреи Беларуси в конце XIX – начале XX в. – Минск, 1998.

⁴ Melville R. Traditionale demografische Struktur und demografische Transition bei den Juden im späten Zarenreich // Bildungsgeschichte. Bevölkerungsgeschichte. Gesellschaftsgeschichte in den Böhmisches Ländern und in Europa. – Wien-München. – P. 337–350.

до канцелярії генерал-губернатора. Цей документ, складений на підставі інформації, надісланій з повітів до губернського центру, зазначає кількість синагог, молитовних будинків,

«училищ для освіти дітей», членів громади у повітовому місті і всієї єврейської людності в повіті, рабинів, казначеїв, старост синагог і молитовних будинків (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відомість про кількість єврейського населення, осіб громадського управління, синагог, молитовних будинків, шкіл у містах і повітах Волинської губернії в 1849 р.⁵

Місто/повіт	Єврейське населення (осіб обох статей)	Рабини	Казначеї	Старости синагог і молитовних будинків	Синагоги	Молитовні будинки	Школи
Житомир	10409	1	30	30	1	30	54
повіт	12517	13	9	12	12	16	52
Овруч	1839	1	1	1	1	3	–
повіт	6190	9	9	9	6	11	–
Новоград-Волинський	3474	1	7	7	1	6	24
повіт	15950	13	18	29	11	32	77
Старо-костянтинів	7392	1	7	6	2	10	40
повіт	9971	8	10	13	6	12	31
Заслав	5853	1	1	6	2	5	–
повіт	7431	7	7	11	5	13	44
Острог	7980	1	18	54	3	18	54
повіт	3327	6	5	5	5	10	11
Рівне	3547	1	1	1	–	7	30
повіт	11126	14	15	16	9	19	51
Дубно	6124	1	17	17	1	16	40
повіт	9069	14	18	21	9	20	47
Луцьк	4462	1	12	12	1	11	31
повіт	8237	12	16	22	5	26	–
Кременець	4418	1	6	6	1	7	41
повіт	10802	10	13	21	11	15	27
Ковель	2885	1	1	1	1	3	7
повіт	6241	9	9	9	4	12	12
Володимир-Волинський	3802	1	2	2	1	6	16
повіт	10587	13	16	27	12	18	43
всього	178260	141	259	349	111	336	749

Однак ця таблиця, попри позірну повноту, не містить реального числа рабинів – духовних керівників і місцевих авторитетних осіб громади. В ній зазначені лише державні рабини, або урядовці, котрі виконували свої обов'язки за розпорядженням влади і отримували дер-

жавну платню. Такий стан справ пояснювався тим, що влада розглядала кагали – один з традиційних єврейських самоврядних інституцій, як елемент російської адміністрації.

Після поділів Речі Посполитої Росія встановила на Правобережній Україні свій адміні-

⁵ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1. спр. 8227, арк. 54 зв. – 55.

стративний поділ. Виникли три губернії: Волинська, Київська, Подільська. Волинська губернія з центром у Житомирі, яка і буде в центрі уваги нашого дослідження, поділялася на 12 повітів. Їх площа і населення були різними, як і рівень урбанізації, розвитку ремесла і сільського господарства.

У Правобережній Україні Волинська губернія була найбільшою за територією, але найменш заселеною: її площа складала 1296 кв. миль, на 1 кв. миль припадало 1090 осіб у середині 40-х рр. XIX ст. Подільська губернія за

територією була меншою майже вдвічі – всього 777 кв. миль, але густина населення тут складала 2 тис. осіб на 1 кв. миль. У дещо більшій Київській губернії, площа якої становила 913 кв. миль, на 1 кв. миль припадало 1900 осіб. За густотою населення в Російській імперії Волинська губернія займала 14-е місце, за кількістю населення – 21-е, тоді як Подільська відповідно 10-е і 4-е, а Київська – 3-е і 5-е.⁶

За структурою поселень Правобережна Україна була досить різноманітною (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Структура населених пунктів Волинської, Київської та Подільської губерній в 1858 р.
(за даними Центрального статистичного комітету)⁷**

Губернія	Міські поселення						Сільські поселення		Усього поселень
	міста повітові	міста заштатні	містечка	передмістя	промислові заклади	всього	суцільні або великі	дрібні одиничні	
Волинська	12	0	142	10	103	267	3649	98	4014
Київська	7	2	109	0	4	122	1943	160	2225
Подільська	12	5	117	29	2	165	2090	107	2362

Як бачимо, для Правобережної України характерна наявність великої кількості містечок, при цьому їх найбільше було у Волинській губернії. На початку XIX ст. усі вони перебували у приватній власності, а наприкінці 50-х років приблизно 20% містечок вже належало державі внаслідок конфіскації нерухомого майна учасників Листопадового повстання 1830–1831 рр.⁸ Втім, треба зазначити, що вказана Центральним статистичним комітетом кількість містечок не може бути точною з двох причин: по-перше, в Російській імперії всі міські поселення, які не були повітовими і губернськими центрами, називалися містечками (у великоросійських губерніях – ще посадами), по-друге, не існувало офіційного визначення поняття «містечко». Тому, наприклад, Бердичів – тривалий час найбільше міське поселення

Волинської губернії за кількістю населення і господарським розвитком – називався в документах містечком. У 1844 р. Бердичів був приєднаний до Київської губернії як новий повітовий центр і одразу став містом. Однак слід пам'ятати, що офіційне іменування населеного пункту містечком чи селом мало значення для його економічного розвитку: у містечках проводилися ярмарки, в них мали право жити євреї. Ще в 1826 р. «Особливий комітет для складення положення про євреїв» заборонив заснування містечок «без розгляду і затвердження вищого начальства».

У Волинській губернії єврейська людність була численною, як і в інших губерніях Західного краю імперії. Своїми початками вона сягала XVI ст., зросла упродовж XVII–XVIII ст.⁹ Євреї заселяли, головним чином, малі містечка,

⁶ Аресеньев К. Статистические очерки России. – СПб., 1848. – С. 156.

⁷ Складено за: Статистические таблицы Российской империи, издаваемые по распоряжению министра внутренних дел Центральным статистическим комитетом. – СПб., 1863. – Вып. 2: Наличное население империи в 1858 году. – С. 90–91.

⁸ Підраховано за: Городские поселения в Российской империи. – СПб., 1860. – Т. 1. – С. 406–417.

⁹ Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе. – К., 1890. – Ч. V. – Т. II (Вып. 2-й): Переписи еврейского населения в Юго-Западном крае в 1765–1791 годах.

а частина з них хоча мешкала у селах, займалася ремеслом і дрібною торгівлею. В Речі Посполитій вони мали своє самоврядування у формі кагалів.

У першій період російського панування створювалася видимість прихильності до євреїв. У офіційному іменуванні слово «жид», в якому вчувалася зверхність, було замінено нейтральним терміном «єврей». Відповідно до реформ 1775 р. уся людність, яка займалася ремеслом і торгівлею, була поділена на стани: виділялося три купецькі гільдії (за майновим станом) і утворювалися окремі стани – міщан і «граждан». Єврейське населення, згромаджене в містах і містечках, зарахували до міщан, найбагатших же євреїв записали до купецтва. Царська політика частково була сприятлива щодо євреїв, скажімо, теоретично вона створювала можливості для їхньої участі в міських органах управління. На практиці ж зміна політичної ситуації витворила нові правові та адміністративні реалії, до яких єврейська людність

змушена була пристосовуватися. Однією з них була межа осілості, початки якої сягають 60-х рр. XVIII ст. Заборона поселення євреїв діяла на більшості території Росії. Після другого і третього поділів Речі Посполитої чисельна єврейська людність була змушена жити в межах осілості, яка охоплювала колишню територію Речі Посполитої та Полтавську і Херсонську губернії.

Російські закони також забороняли євреям оселятися на селі й купувати землю. Ця заборона діяла в Росії з 1804 р. згідно з «Положенням про облаштування євреїв»¹⁰. Тому євреї переселялися в містечка. Втім, наступний указ допускав утворення єврейських землеробських колоній на новоосвоєній території Півдня Росії.

Про кількість євреїв, які заселяли міста і містечка Волинської губернії наприкінці XVIII ст., можна дізнатися з описів губернії, які провадили російські офіцери в 1798 р. з метою з'ясувати умови розміщення війська на приєднаних землях.

Таблиця 3

Кількість єврейської людності у містах і містечках Волинської губернії у 1798 р.¹¹

Повітове місто / містечко	Всього мешканців (осіб)	У тому числі євреїв	
		Осіб	% до всієї кількості мешканців
1	2	3	4
Кременець	3528	859	24,35
Підберезці	311	6	1,93
Радзивилів	930	264	28,39
Вишнівець	1137	531	46,70
Ямпіль	1443	622	43,10
Старокостянтинів	4581	1250	27,29
Кузьмін	1479	117	7,91
Кульчин	1151	175	15,20
Красилів	1096	170	15,51
Теофіполь	1313	426	32,44
Базалія	2505	352	14,05
Купель	824	166	20,15
Волочиськ	529	1734	30,51
Ожиговці	1026	234	22,81
Новоград-Волинський	1928	546	28,32
Корець	4706	798	16,96
Берездів	753	90	11,95
Любар	4556	652	14,31
Старий Миропіль	380	4	1,05

¹⁰ Полное собрание законов Российской империи (далі: ПСЗ 1). – Т. XXVII, № 21547.

¹¹ Складено за: Российский государственный военно-исторический архив. – Ф. ВУА, д. 18653, ч. 1–12.

1	2	3	4
Баранівка	602	70	11,63
Заслав	4566	1668	36,53
Ковель	1674	377	22,52
Миляновичі	612	5	0,81
Турійськ	910	131	14,40
Вижва	846	13	1,54
Ратно	591	107	20,98
Луцьк	2349	1160	49,38
Торчин	845	195	23,08
Колки	2196	430	19,58
Домбровиця	1807	434	24,02
Бережниця	951	308	32,39
Житомир	5419	1646	30,37
Слободище	907	68	7,50
Бердичів	4820	2242	46,51
Чуднів	2444	637	26,06
Володимир-Волинський	2386	831	34,83
Дружкопіль	379	78	20,58
Опалин	350	80	22,86
Острог	4098	2192	53,49
Овруч	852	288	33,80
Ксаверів	378	23	6,08
Народичі	1142	224	19,61
Норинськ	600	70	11,67
Нові Веледники	437	90	20,59
Славечне	422	115	27,25
Олевськ	472	83	17,58
Лугини	465	49	10,54
Искорость	191	6	3,14
Черняхів	979	236	24,11
Соколів	160	30	18,75
Ушомир	530	122	23,02
Дубно	6535	2052	31,40
Варковичі	910	256	28,13
Верба	677	66	9,75
Крупець	364	57	15,66
Млинів	307	49	15,96
Михайлівка	185	57	30,81
Олика	2398	663	27,65
Радомисль	1068	48	4,49
Торговиця	536	124	23,14
Рівне	2638	983	37,26
Олександрія	508	97	19,09
Березно	1086	159	14,64
Гориньгородок	1077	92	8,54
Деражня	660	90	13,64
Клевань	1380	392	28,40
Костопіль	238	36	15,13
Людвипіль	241	65	26,97
Мижиричі	1069	369	34,52
Степань	2134	393	18,42
Тучин	934	209	22,38

Таким чином, з 12 міст і 134 містечок, які фіксує цей опис, євреї мешкали в 12 містах і 59 містечках, переважно в північних і західних

повітах. Вони склали загалом 20–30% від загальної кількості мешканців у містах і значніших за чисельністю населення містечках.

Протягом першої половини XIX ст. кількість містечок у губернії, де мешкають євреї, значно зростає. Про це свідчать, зокрема, матеріали середини 50-х рр., пов'язані з так званим коробочним (або кружечним) збором, який сплачувався переважно з продажу кошерного м'яса: за цими даними євреї мешкали в 127 містечках і 12 повітових містах¹². Ніяких обмежень для євреїв щодо поселення в містах і містечках

Волинської губернії не існувало, крім одного – відповідно до закону від 24 березня 1854 р. євреям було заборонено селитися в центральних кварталах Житомира, між Великою Бердичівською вулицею і рікою Тетерів¹³.

Певне уявлення про кількість євреїв у Волинській губернії упродовж 1796–1858 рр. дають матеріали ревільких переписів податного населення (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Кількість євреїв у Волинській губернії упродовж 1796–1858 рр.
(за матеріали ревільких переписів)¹⁴**

Рік проведення ревізії	Загальна кількість податного населення (осіб чоловічої статі)	У тому числі євреїв	
		Осіб чоловічої статі	% до загальної кількості податного населення
1796	281492	20021	5,07
1808	563805	20021	3,55
1814	541564	20565	3,80
1817	493507	85573	17,34
1836	705505 *	93118	13,20
1854	725100 *	90388	12,46
1858	1467952 **	167490 ***	11,41

Повніші відомості про кількість єврейської людності на території Волинської губернії знаходимо у щорічних звітах

губернатора, в яких враховувалися і природні демографічні зміни (див. табл. 5).

Таблиця 5

Кількість євреїв у Волинській губернії в 40–50-х рр. XIX ст. (за звітами губернатора)¹⁵

Рік	Всього населення губернії (осіб)	У тому числі євреїв	
		Осіб	% до загальної кількості населення
1842	1410539	184346	13,07
1846	1413485	183379	12,97
1847	1432149	189517	13,23
1848	1414387	181132	12,81
1853	1497095	184213	12,30
1857	1529282	183580	12,00

¹² Підраховано за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 84, спр. 186, арк. 104–119.

¹³ ПСЗ 2. –Т. XXIX, № 28079.

¹⁴ Складено за: Переписи населення Росії. Ведомости о численности, составе и поезде размещении податной и части неподатной неподатного населения России (1858 г.). – Вып. 12 (1). – М., 1972. – С. 162–176; Переписи населения России. Итоговые материалы подворных переписей и ревизии населения России (1648–1858). – Вып. IX. – М., 1972. – С. 7; Переписи населения России. – Вып. X. Докл. № 1. – М., 1972. – С. 42–46; Переписи населения России. – Вып. XI. Докл. № 1. – М., 1972. – С. 43–48; Переписи населения России. Вып. VI. – М., 1972. – С. 100–101; Переписи населения России. – Вып. VII. – М., 1972. – С. 118–122; Переписи населения России. – Вып. VIII. – М., 1972. – С. 72–74.

* Разом осіб чоловічої статі податного і неподатного стану.

** Всього населення губернії.

*** Осіб чоловічої та жіночої статі.

¹⁵ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 4324, арк. 163, 168; спр. 6476, арк. 133, 139; спр. 6882, арк. 64–64 зв., 70; спр. 17357, арк. 113, 119; спр. 10412, арк. 78, 84; оп. 34, спр. 1440, арк. 46–46 зв., 52.

Як бачимо, протягом зазначених десятиліть частка єврейської людності коливалася в межах 12–13%, однак з кінця 40-х років спостерігається тенденція до її зменшення, що, можливо, було пов'язано з посиленням міграційних процесів у губернії: відтоком «зайвих» робочих рук у регіони, які вирізнялися швид-

шим господарським розвитком. У 40–50-х роках найбільша концентрація євреїв фіксується у Кременецькому, Житомирському і Старокостянтинівському повітах, найменша – у слаборозвинутих Овруцькому і Ковельському. Євреї домінували серед міських станів Волинської губернії (див. табл. 6).

Таблиця 6

Міські стани в містах і повітах губернії в 1848 р.
(за даними Волинської казенної палати)¹⁶

Місто/повіт	Купці		Міщани		Граждани	Всього
	Християни	Євреї	Християни	Євреї		
Житомир	45	406	1741	4406	858	7456
Повіт	1	193	1012	3677	-	4883
Новоград-Волинський	2	93	1624	1447	263	3429
Повіт	-	122	106	7509	-	7737
Острог	-	111	284	3657	90	4142
Повіт	-	20	22	2134	-	2176
Заслав	-	111	21	2541	230	2903
Повіт	-	52	9	3762	-	3823
Рівне	4	45	134	1899	23	2105
Повіт	7	87	217	5638	-	5949
Володимир-Волинський	-	30	419	1199	78	1726
Повіт	-	34	585	5060	-	5679
Луцьк	2	92	89	2385	82	2650
Повіт	-	29	1475	3656	-	5160
Ковель	-	40	396	1333	39	1808
Повіт	-	3	1379	3215	-	4597
Старокостянтинів	-	87	203	2703	1321	4314
Повіт	-	30	-	4630	-	4660
Овруч	-	17	342	942	25	1326
Повіт	-	11	-	2984	-	2995
Дубно	2	113	364	2977	91	3547
Повіт	-	13	361	4472	-	4846
Кременець	1	68	1683	1748	136	3636
Повіт	-	107	-	7413	-	7520
Всього в містах	56	1213	7300	27237	3236	39042
Всього в повітах	8	701	5166	54150	-	60025
Разом	64	1914	12466	81387	3236	99067

Кількість євреїв в малих містечках сягала найчастіше кількості осіб, були й такі, де мешкало кілька десятків осіб. Населеніші з них мали синагоги і кілька молитовних будинків (schule, тому в російській термінології вживався термін «молитовная школа», на відміну від хедерів, які називали «училищами»). Євреї малих містечок мали власні кагали і рабинів, кілька кагальних і один або кілька хедерів. Не існувало організації прикагалків. Така ситуація була наслідком царських розпоряджень.

Концентрації єврейських торговців і ремісників сприяли ярмарки, які відбувалися в абсолютній більшості міст і містечок. Під час ярмаркових днів тут зосереджувалася також людина із сусідніх губерній.

Багато єврейських мешканців міст займалося дрібною торгівлею; дехто мав власні крамниці в містечках. Поширеним заняттям було скуповування зерна по селах і посередництво у його подальшому продажу. Євреї переважали серед купців на малих торгах, де

¹⁶ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1. спр. 6189, арк. 293 зв. – 295.

часто виступали посередниками селян. Шляхта охоче здавала євреям в оренду корчми, змушуючи тим самим підданих робити покупки і позичати гроші в межах власного маєтку, тобто в панській корчмі. Займалися євреї також ремеслом. Більшість ремісників працювала в сфері послуг.

Для досить широкої групи євреїв існувала проблема безробіття. У містах і містечках були цілі групи євреїв, які не мали постійних занять. На шматок хліба вони заробляли поденною роботою, яка в російських документах називалася «чорною роботою». Про них писалося в документах: «шатається без дела», або їх називали *luftmenszamy*, тобто ті, що живуть з повітря. Саме їх кагальні найчастіше віддавали в рекрути. Оскільки з 1827 р. євреї були військовозобов'язані, то громади мусили відсилати від чотирьох до восьми рекрутів з тисячі ревізьких душ.

Можливо, часті переїзди міщан-євреїв з одного містечка до іншого в межах губернії, а

також до інших губерній смуги осілости, були пов'язані не тільки з пошуками праці, а й з можливістю уникнути військової служби. Очевидно, саме тому майже в усіх відомостях про кількість євреїв у містечках, складених органами управління, фіксується різниця між кількістю зареєстрованих і наявною кількістю осіб.

Не дивно, що кожен опис майна, втраченого євреями під час великих пожеж у тому чи іншому місті чи містечку, обов'язково містить відомості про корінних і некорінних мешканців. При цьому серед останніх переважали ті, які володіли лише рухомим майном. Відрізнялися вони і за кількісним складом родини: їхні сім'ї були малочисельними. Наприклад, проаналізований нами склад сімей Володимира-Волинського за 1859 р. свідчить, що серед корінних мешканців, які володіли нерухомим і рухомим майном, майже 30% складали сім'ї, в яких було 5 і більше осіб (див. табл. 7).

Таблиця 7

Склад сім'ї мешканців-євреїв Володимира-Волинського, які втратили майно внаслідок пожежі 9 липня 1859 р.¹⁷

Кількість членів сім'ї	Мешканці-євреї, які володіли нерухомим і рухомим майном				Мешканці-євреї, які володіли лише рухомим майном			
	Корінні мешканці		Некорінні мешканці		Корінні мешканці		Некорінні мешканці	
		%		%		%		%
1 особа	9	7,63	3	7,32	88	27,66	31	11,28
2 особи	19	16,10	14	34,16	105	33,01	87	31,64
3 особи	34	28,81	9	21,95	73	22,9	91	33,09
4 особи	19	16,10	10	24,39	30	9,42	53	19,27
5 осіб	13	11,02	3	7,32	13	4,08	10	3,64
6 осіб	11	9,33	1	2,43	7	2,26	1	0,36
7 осіб	6	5,08	1	2,43	1	0,31	2	0,72
8 осіб	4	3,39	-	-	1	0,31	-	-
9 осіб	2	1,69	-	-	-	-	-	-
10 осіб	-	-	-	-	-	-	-	-
11 осіб	1	0,85	-	-	-	-	-	-
Всього сімей	118	100,00	41	100,00	318	100,00	275	100,00

Майновий статус корінних мешканців був також вищий: нерухоме майно близько половини з них було оцінене вище 250 руб. сріблом. У той же час некорінні мешканці володіли нерухомістю вартістю до 200 руб.

сріблом. Серед євреїв, які мали лише рухоме майно, виразно переважали одно- триособові родини: таких у Володимирі-Волинському було близько 70-80% (див. табл. 8).

¹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 36, спр. 1039, арк. 82 зв. – 97 зв.

Таблиця 8

**Вартість нерухомого і рухомого майна, втраченого мешканцями-євреями
Володимира-Волинського внаслідок пожежі 9 липня 1859 р.¹⁸**

Вартість майна (руб. ср.)	Корінні мешканці-євреї				Некорінні мешканці-євреї			
	Кількість сімей, які втратили нерухоме майно		Кількість сімей, які втратили рухоме майно*		Кількість сімей, які втратили нерухоме майно		Кількість сімей, які втратили рухоме майно**	
		%		%		%		%
1-25	-	-	17	17,00	-	-	9	27,27
26-50	1	0,84	55	55,00	-	-	20	60,61
51-100	3	2,54	21	21,00	1	2,44	3	9,09
101-150	23	19,49	5	5,00	7	17,07	-	-
151-200	15	12,72	1	1,00	12	29,27	-	-
201-250	10	8,47	1	1,00	2	4,88	1	3,03
251-300	12	10,18	-	-	11	26,83	-	-
301-350	15	12,72	-	-	1	2,44	-	-
355-400	10	8,47	-	-	1	2,44	-	-
401-450	7	5,95	-	-	1	2,44	-	-
451-500	2	1,70	-	-	1	2,44	-	-
501-550	3	2,54	-	-	-	-	-	-
551-600	4	3,39	-	-	1	2,44	-	-
601-650	4	3,39	-	-	-	-	-	-
651-700	1	0,84	-	-	1	2,44	-	-
701-750	1	0,84	-	-	-	-	-	-
751-800	1	0,84	-	-	2	4,88	-	-
801-850	1	0,84	-	-	-	-	-	-
851-900	-	-	-	-	-	-	-	-
901-950	-	-	-	-	-	-	-	-
950-1000	2	1,70	-	-	-	-	-	-
1200	1	0,84	-	-	-	-	-	-
2200	2	1,70	-	-	-	-	-	-
Всього сімей	118	100,00	100	100,00	41	100,00	33	100,00

Подібні тенденції спостерігаються при аналізі кількісного складу єврейських сімей

містечка Турійська Володимир-Волинського повіту також за 1859 р. (див. табл. 9).

Таблиця 9

**Склад сім'ї у мешканців-євреїв Турійська Володимир-Волинського повіту,
які втратили майно внаслідок пожежі 23 квітня 1859 р.¹⁹**

Кількість членів сім'ї	Мешканці-євреї, які володіли нерухомим і рухомим майном				Мешканці-євреї, які володіли лише рухомим майном			
	Корінні мешканці		Некорінні мешканці		Корінні мешканці		Некорінні мешканці	
		%		%		%		%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 особа	2	3,85	-	-	17	22,08	5	9,43
2 особи	3	5,77	3	11,11	33	42,86	13	24,53
3 особи	20	38,46	6	22,22	19	24,67	23	43,40
4 особи	19	36,53	10	37,04	8	10,39	12	22,64

¹⁸ Там само.

¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 36, спр. 677, арк. 23 зв. – 25.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5 осіб	5	9,62	8	29,63	-	-	-	-
6 осіб	1	1,92	-	-	-	-	-	-
7 осіб	2	3,85	-	-	-	-	-	-
Всього сімей	52	100,00	27	100,00	77	100,00	53	100,00

Можна помітити, що жителі містечка були значно біднішими від жителів повітового міста (див. табл. 10).

Таблиця 10

Вартість нерухомого і рухомого майна, втраченого мешканцями-євреями Турійського Володимир-Волинського повіту внаслідок пожежі 23 квітня 1859 р.²⁰

Вартість майна (руб. ср.)	Корінні мешканці-євреї				Некорінні мешканці-євреї			
	Кількість сімей, які втратили нерухоме майно		Кількість сімей, які втратили рухоме майно		Кількість сімей, які втратили нерухоме майно		Кількість сімей, які втратили рухоме майно	
		%		%		%		%
1-50	-	-	5	9,62	-	-	-	-
51-100	20	38,47	11	21,16	7	25,93	8	29,63
101-150	12	23,08	6	11,54	8	29,63	8	29,63
151-200	11	21,15	18	34,62	1	3,70	4	14,82
201-250	1	1,92	1	1,92	-	-	-	-
251-300	4	7,69	7	13,46	7	25,93	1	3,70
301-350	-	-	1	1,92	-	-	1	3,70
351-400	1	1,92	2	3,84	1	3,70	2	7,41
500	3	5,77	1	1,92	-	-	2	7,41
700	-	-	-	-	-	-	1	3,70
800	-	-	-	-	2	7,41	-	-
1200	-	-	-	-	1	3,70	-	-
Всього сімей	52	100,00	52	100,00	27	100,00	27	100,00

Натомість у Володимирі-Волинському в одному будинку мешкало майже 10 осіб²¹, більше, ніж у містечку, де в той час на один будинок припадало 8,5 особи²². Серед постраждалих від пожежі у Володимирі-Волинському 72% осіб не мали власного житла, у Турійську таких було всього 52%. Ті з євреїв, хто не мав нерухомості, винаймали житло у місцевих жителів.

Децю чисельнішими були сім'ї у Радзивилівському Кременецького повіту (за матеріалами опису містечка, складеного в 1846 р. місцевими чиновниками у зв'язку з вимогою уряду виселити євреїв з 50-верстової прикордонної смуги). Тут знаходимо близько 50% родин, в яких налічувалося п'ять і більше осіб. Очевидно, це можна пояснити тією економічною роллю, яку відігравав Радзивилів у губернії (див. табл. 11).

²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 36, спр. 677, арк. 23зв. – 25

²¹ 9 липня 1859 року у Володимирі-Волинському згоріло 214 єврейських будинків, які належали 159 сім'ям, в них мешкало 598 осіб, а разом з тими, хто винаймав житло, – 2119 осіб (ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 36, спр. 1039, арк. 82 зв. – 97).

²² 23 квітня 1859 р. у Турійську згоріло 78 єврейських будинків, які належали 79 сім'ям, в них мешкало 293 особи, а разом з тими, хто винаймав житло, – 615 осіб (ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 36, спр. 677, арк. 23 зв. – 25).

Таблиця 11

**Кількісний склад єврейських сімей містечка Радзивилова
Дубнівського повіту у 1846 р., які володіли нерухомим майном²³**

Кількість членів сім'ї	Корінні мешканці (всього 1804 особи)		Некорінні мешканці (всього 258 осіб)	
		%		%
1 особа	16	4,36	2	3,85
2 особи	38	10,35	2	3,85
3 особи	59	16,08	7	13,46
4 особи	68	18,54	12	23,07
5 осіб	71	19,35	10	19,23
6 осіб	37	10,08	12	23,07
7 осіб	22	5,99	3	5,77
8 осіб	19	5,18	2	3,85
9 осіб	12	3,27	-	-
10 осіб	15	4,09	-	-
11 осіб	5	1,36	-	-
12 осіб	2	0,54	2	3,85
13 осіб	1	0,27	-	-
15 осіб	2	0,54	-	-
Всього сімей	367	100,00	52	100,00

Радзивилів знаходився на кордоні з Австрійською імперією і був центром великого митного округу. З 1812 р. тут існувала військова поліція, а згодом розширене поліцейське управління з'явилося в 1830 р.²⁴ Товарообіг через Радзивилівську митницю щорічно складав 1,5–2 млн. руб. сріблом. Звідсіля товари направлялися до Бердичева, а також до Одеси. Партнерами радзивилівських купців з австрійського боку були відомі купці з Бродів. На прикладі Радзивилова також видно, наскільки мобільним було місцеве населення. Всього корінних мешканців-євреїв, які володіли нерухомим

майном, на рік проведення опису налічувалося 1916 осіб, однак 112 осіб (5,8%) в Радзивиліві фактично не мешкало: 12 перебувало на рекрутській службі, 49 осіб знаходилося невідомо де («в неизвестной отлучке»), решта на законних підставах (тимчасово або постійно) переважно мешкала в містах і містечках Волинської губернії²⁵.

Майнова диференціація мешканців радзивилівських мешканців була глибшою, ніж пересічного містечка, яким був Турійськ (див. табл. 12).

Таблиця 12

**Вартість нерухомого майна
мешканців-євреїв Радзивилова Дубнівського повіту у 1846 р.²⁶**

Вартість нерухомого майна (руб. ср.)	Корінні мешканці-євреї		Некорінні мешканці-євреї	
		%		%
1	2	3	4	5
1-50	96	25,60	15	28,85
51-100	153	40,80	25	48,08
101-150	44	11,73	9	17,31
151-200	32	8,53	2	3,84

²³ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6710, арк. 1–17 зв.

²⁴ ЦДІАК. – Ф. 442, оп. 1, спр. 7443, арк. 12–12 зв.

²⁵ Підраховано за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6710, арк. 1–17 зв.

²⁶ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6710, арк. 1–17 зв.

1	2	3	4	5
201-250	16	4,27	-	-
251-300	5	1,33	-	-
301-350	5	1,33	-	-
355-400	3	0,80	-	-
451-500	4	1,07	1	1,92
551-600	2	0,53	-	-
601-650	3	0,80	-	-
701-750	1	0,27	-	-
751-800	1	0,27	-	-
851-900	3	0,80	-	-
901-950	1	0,27	-	-
951-1000	1	0,27	-	-
1300	2	0,53	-	-
1500	1	0,27	-	-
2500	2	0,53	-	-
Всього оцінених об'єктів нерухомого майна	375	100,00	52	100,00

У Радзивиліві (подібно, як у повітовому місті Володимирі-Волинському) фіксуються мешканці, нерухоме майно котрих оцінювалося від кількох до 2,5 тис. руб., що можна пояснити наявністю в містечку 23 сімей гільдійських купців. Однак 66% корінних і 77% некорінних євреїв Радзивилова належали до бідних і середньозаможних категорій: їхнє нерухоме майно не перевищувало 100 руб. До того ж серед некорінних мешканців майже не було багатих людей. Натомість серед гільдійських купців не знаходимо жодного, чиє майно було б оцінене менше 100 руб. (див. табл. 13). Загалом гільдійські купці володіли нерухомою власністю на суму 17839 руб., тобто пересічно на одну ку-

пецьку родину припадало 776 руб., але диференціація всередині групи була досить велика: від 110 руб. до 2500 руб. (1:23). Найбагатшими купцями, нерухома власність яких оцінювалася у 2500 руб. сріблом, були: 1-ї гільдії купець Даниель Гертенштейн, який володів двоповерховим мурованим будинком з двома погребами і мурованою крамницею, і 2-ї гільдії купець Нухім Ейчес (у його власності перебували одно- і двоповерховий будинки, погріб, крамниця)²⁷. До нерухомого майна купців, крім житлового будинку, переважно входили: крамниця, сарай, погріб, комора і флігель, які могли бути окремими об'єктами або входити до єдиного житлово-господарського комплексу.

Таблиця 13

**Вартість нерухомого майна гільдійських купців
Радзивилова Дубнівського повіту у 1846 р.²⁸**

Вартість нерухомого майна (руб. ср.)	Гільдійські купці		Вартість нерухомого майна (руб. ср.)	Гільдійські купці	
		%			%
101-150	2	8,70	600	1	4,35
151-200	1	4,35	851-900	3	13,04
201-250	3	13,04	901-950	1	4,35
251-300	1	4,35	951-1000	1	4,35
301-350	2	8,70	1300	2	8,70
351-400	1	4,35	1500	1	4,35
500	2	8,70	2500	2	8,70
			Всього купців	23	100,00

²⁷ Підраховано за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6710, арк. 1–2.

²⁸ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6710, арк. 1–17 зв.

Вартість нерухомого майна також залежала від його фізичного стану. Приблизно 70 % житлових будинків у містах і містечках з 50-верстовою прикордонної смуги під час опису в 1846 р. визначалися як такі, що не потребували ремонту, тобто були придатні для проживання. Наприклад, у Радзивиліві з 386 заселених будинків «новими» і «незавершеними» було названо 36 (9,33%), «старими придатними» – 228 (59,07%), «старими, що вимагають ремонту» – 27 (6,99), «старими непридатними» – 73 (18,91%), «напівзруйнованими» і «під загрозою зруйнування» – 22 (5,70). У Кременці з 363 будинків (у тому числі трьох незаселених) «новими» були 17 будинків (4,68%), «міцними» – 225 (61,98%), «старими» – 101 (27,83%), «ветхими» і «без даху» – 20 (5,51%).

При описі нерухомого майна євреїв містечок Старокостянтинівського повіту Теофіполя, Кульчина і Ожеговців місцеві чиновники (а ними були повітовий предводитель дворянства, земський справник і ратман Новоград-Волинської думи, якій підпорядковувалися міщани і купці зазначених містечок) вказали не лише його вартість, але і його ймовірну річну доходність. З огляду на це вони виділяли три види нерухомого майна: заїзні двори, які мали найбільшу вартість і могли приносити своїм власникам найбільше доходів, далі за вартістю і доходністю йшли житлові будинки з крамницею під одним дахом, а до третьої групи були віднесені звичайні житлові будинки (див. табл. 14 і 15).

Таблиця 14

Вартість нерухомого майна мешканців-євреїв Теофіполя Старокостянтинівського повіту та можлива їх річна доходність у 1846 р.²⁹

Вартість нерухомого майна (руб. ср.)	Кількість об'єктів		Можлива річна доходність (руб. ср.)		
		%	руб. ср.		%
101-150	2	8,70	600	1	4,35
151-200	1	4,35	851-900	3	13,04
			Заїзний двір		
75-80	4	21,05	10-15	4	21,05
150-160	7	36,85	20-25	7	36,85
200	1	5,26	30	4	21,05
280	1	5,26	40-45	2	10,53
300	3	15,79	50	1	5,26
400	1	5,26	80	1	5,26
450-460	2	10,53	Всього	19	100,00
Всього	19	100,00			
			Житлові будинки разом з крамницею під одним дахом		
40-45	3	10,34	6-10	13	44,83
50	4	13,79	11-15	11	37,92
60-65	3	10,34	20	2	6,90
80	10	34,49	25	1	3,45
90	1	3,45	35	1	3,45
100	3	10,34	40	1	3,45
120	2	6,90	Всього	29	100,00
150	1	3,45			
160	1	3,45			
320	1	3,45			
Всього	29	100,00			
			Житлові будинки		
10-20	37	28,25	1-5	50	38,17
21-30	30	22,90	6-10	60	45,80
31-40	20	15,27	11-15	13	9,92
41-50	16	12,21	16-20	3	2,29
51-60	5	3,82	21-25	3	2,29
71-80	13	9,92	26-30	2	1,53
81-90	3	2,29	Всього	131	100,00
100	5	3,82			
120	1	0,76			
200	1	0,76			
Всього	131	100,00			

²⁹ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6713.

Таблиця 15

Вартість нерухомого майна мешканців-свреїв Кульчина Старокостянтинівського повіту та їхня можлива річна доходність у 1846 р.³⁰

Вартість нерухомого майна (руб. ср.)	Кількість об'єктів		Можлива річна доходність (руб. ср.)		
		%	руб. ср.		%
Заїзний двір					
80-100	6	18,18	7	1	3,03
120-150	10	30,31	15	3	9,09
175	1	3,03	20	7	21,21
200	7	21,21	25	6	18,18
250-260	5	15,15	30	11	33,34
290-300	2	6,06	40	3	9,09
350	2	6,06	45	2	6,06
Всього	33	100,00	Всього	33	100,00
Житлові будинки					
20	2	4,35	2	3	6,52
30	1	2,17	3	1	2,17
35	2	4,35	5	5	10,87
40	2	4,35	6	17	36,96
50	12	26,09	7	9	19,57
55	5	10,87	8	6	13,04
60	14	30,43	10	4	8,70
80	8	17,39	15	1	2,17
Всього	46	100,00	Всього	46	100,00

При аналізі двох таблиць впадає у вічі низька оцінка вартості житлових будинків: 79% з них у Теофіполі та 41% у Кульчині були оцінені від кількох до 50 руб., тоді як у Турійську чи Радзивиліві таких будинків було значно менше. Це, очевидно, можна пояснити тим, що всі будинки в Теофіполі та Кульчині були дерев'яними (за винятком одного глинобитного), криті соломною, не мали дерев'яної підлоги, натомість, у містах західної частини губернії багато будинків були криті гонтом, наприклад, у Кременці 1846 р. таких було 92%³¹.

Розміри будинків були найрізноманітніші: площею від двох (найменший) до 70 квадратних сажнів (найбільший); загалом можна нарахувати близько 70 різних за розмірами будинків; наявність крамниці під одним дахом з житлом будинку не впливала на його розміри, але вартість такої будівлі була вищою, аніж звичайного будинку, бо її доходність була вищою. Інколи крамниця служила невеликим тимчасовим помешканням.

Добрий пересічний житловий будинок у Теофіполі виглядав так: «критий соломною,

кімнат [мав] 5, дверей – 8, вікон – 9, підлога в одній кімнаті дерев'яна, стелі дерев'яні в усіх кімнатах, печей обігрівальних – 1, для готування їжі – 1, довжиною 5½, шириною – 4, висотою – 1 сажню; оцінений на 100 руб., може приносити річного доходу 25 руб.; ремонту не потребує»³². У Кульчині житловий будинок Абрамка Каца був дещо менший, але також «критий соломною, в ньому кімнат – 2, дверей – 4, вікон – 5, стеля дерев'яна, обігрівальних печей – 1 і для готування їжі – 1; довжиною 23, шириною 8, висотою 3 аршини; оцінений на 60 руб. сріблом, річного доходу може приносити 8 руб.; потребує ремонту»³³.

Три житлові будинки в Теофіполі були поєднані з невеликим підприємством: «Будинок житловий разом з олійнею, критий соломною, в ньому кімнат – 1, дверей – 3, вікон – 2, стеля дерев'яна, печей: обігрівальна – 1, для готування їжі – 1; довжиною – 7, шириною – 4, висотою – 1 сажню; оцінений на 30 руб. сріблом; річного доходу може приносити 5 руб. сріблом; вимагає ремонту»³⁴. В одному випадку разом з житлом знаходимо цілий господар-

³⁰ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6711.

³¹ Підраховано за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6716.

³² ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6713, арк. 6.

³³ Там само. – Спр. 6711, арк. 5 зв.

³⁴ Там само. – Спр. 6713, арк. 11.

ський комплекс: «Будинок житловий разом зі шкіряним заводом, в ньому житлових кімнат – 2, дверей – 5, вікон – 5, стеля дерев'яна, печей: обігрівальних – 1, для готування їжі – 1; довжиною – 7, шириною – 4, висотою – 1 сажню; оцінений на 60 руб., річного доходу може приносити 18 руб. До цього дому належать дві спіжарні, криті соломною, перша довжиною – 4, шириною – 3, висотою – 1 сажню, без підлоги і стелі, оцінена на 20 руб.; друга довжиною – 3, шириною – 3, висотою – 1 сажню, без підлоги і стелі, оцінена на 40 руб.; річного доходу можуть приносити 10 руб. Усі будівлі не потребують ремонту»³⁵.

Заїзні двори були значно більшими за площею і могли приносити в два-три рази більше доходу. У Теофіполі їх розміри коливалися від 8,5 сажнів довжини на 4 сажні ширини до 15,5 сажнів довжини на 7 сажнів ширини. Ось як виглядав найбільший у містечку заїзний двір, який належав купцю 3-ї гільдії Сімісі Азію: «Заїзний двір критий соломною, в ньому кімнат – 5, воріт – 2, дверей – 5, вікон – 7, у двох кімнатах підлога дерев'яна, а інші її не мають, стеля дерев'яна, в усіх кімнатах печей обігрівальних – 2, для готування їжі – 1, кухня – 1; під ним погріб викопаний у землі, якого стіни від входу викладені тесаним деревом; довжиною 15½, шириною 7, висотою 1½ сажні; оцінений на 300 руб., може приносити річного доходу 50

руб. сріблом; вимагає ремонту»³⁶. Інші заїзні двори відрізнялися меншими розмірами, меншою кількістю кімнат, відсутністю кухні (була ще тільки в двох), погріб міг мати стіни, викладені цеглою, або взагалі нагадувати викопану в землі яму, однак у жодному із заїзних дворів не було всіх кімнат з дерев'яною підлогою, всі вони в цьому містечку були криті соломною, а в одному з них знаходимо навіть не дах, а «стелю, обкручену соломною»³⁷.

У містечку Кульчині Старокостянтинівського повіту заїзні двори були значно більшими за розмірами. Наприклад, у міщанина Дувида Герша Райхмана «був заїзний дім, критий соломною, в ньому кімнат – 5, вікон – 9, в трьох кімнатах підлоги дерев'яні, а в інших без них, стеля дерев'яна у всіх кімнатах, обігрівальних печей – 3, для готування їжі – 3; біля дому дерев'яна спіжарня, крита дошками, в ній підлога дерев'яна; [будинок] довжиною 41¾, шириною 18¾ і висотою 3½ аршина. Оцінений на 350 руб., може приносити річного доходу 45 руб. сріблом. Ремонту не потребує»³⁸.

За кількістю кімнат заїзні двори відрізнялись від житлових будинків: у них було двічотири кімнати (зрідка більше), а в житлових будинках переважно – одна-дві (див. табл. 16). Кількість кімнат у будинку залежала не від кількості членів родини, а очевидно, від її заможності.

Таблиця 16

Кількість кімнат у житлових будинках і заїзних дворах Кульчина у 1846 р.³⁹

	Заїзні двори						Житлові будинки					
	Кількість кімнат											
	2	3	4	5	6	Всього заїзних дворів	1	2	3	4	Всього житлових будинків	
Кількість будинків	8	6	9	5	5	33	8	30	4	4	46	
%	24,2	18,2	27,2	15,2	15,2	100,0	17,3	65,3	8,7	8,7	100,0	

³⁵ Там само. – Арк. 11 зв.

³⁶ Там само. – Арк. 1.

³⁷ Там само. – Арк. 4.

³⁸ ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6711, арк. 1.

³⁹ Складено за: ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 1, спр. 6711.

Таким чином, проаналізовані джерела дають можливість зробити певні узагальнення. На середину XIX ст. у Волинській губернії єврейська людність складала 11–12% усього населення губернії. Вона нерівно концентрувалася в містах і містечках, віддаючи перевагу тим з них, які відігравали роль локальних або регіональних торгових центрів. Серед євреїв спостерігалася відчутна майнова диференціація, особливо в повітових містах. Верхівку єврейської спільноти складали гільдійські купці. Ремісників-євреїв можна віднести до середньо-заможних. Частка бідноти могла доходити до

третьої міської єврейської людності. Багатші сім'ї були більш чисельними у порівнянні з незаможними.

Пошуки роботи, господарські й родинні зв'язки зумовлювали високу мобільність євреїв, наслідком чого ставала наявність у населених пунктах некорінних жителів, тобто тих, хто не був за ревізьким переписом записаним у місті, де він фактично мешкав. Як правило, ці люди були біднішими від корінних мешканців, не мали власної нерухомості, перебивалися випадковими заробітками.